



Medoddelčna izposoja v slovenskih splošnih knjižnicah

Interdepartmental loan in Slovenian public libraries

Ana Pernet

Oddano: 27. 9. 2019 – Sprejeto: 31. 8. 2020

1.04 Strokovni članek

1.04 Professional article

UDK 027.022:025.6(497.4)

Izvilleček

Dostopnost knjižničnega gradiva in storitev je eno od temeljnih načel splošnih knjižnic, ki ga določajo usmeritve Unescovega manifesta o splošnih knjižnicah in Ifla/Unesco standardi za splošne knjižnice. Enostaven dostop do kakršnih koli informacij in storitev postaja prepoznana potreba v sodobnih družbenih sistemih. S sposobnostjo proaktivnega delovanja lahko splošne knjižnice uspešno sledijo spremembam in potrebam okolja, znotraj katerega načrtujejo, oblikujejo in izvajajo svoje storitve. Nadgradnja aktualnih knjižničnih storitev, usmerjenih k zagotavljanju splošne dostopnosti knjižničnega gradiva, je za splošne knjižnice potreba, odgovornost in zahteva hkrati. S tem ustvarjajo pogoje za širjenje bralne kulture ter razvoj bralne pismenosti v lokalnih okoljih in tudi v širši družbeni skupnosti. Obenem ohranjajo svojo vseprisotnost na različnih področjih družbenega razvoja in osebnotne rasti posameznika. Vzpostavitev medoddelčne izposoje je le ena od potez, s katero bi splošne knjižnice lahko svojo dejavnost približale uporabnikom in jo prilagodile njihovim potrebam. Za lažjo orientacijo, v kakšnem obsegu se omenjena storitev že izvaja in predvsem na kakšen način so posamezne knjižnice pristopile k organizaciji in izvedbi medoddelčne izposoje, smo opravili krajšo anketo, posredovano po elektronski pošti v vse slovenske splošne knjižnice, izvzeti sta bili le obe zamejski knjižnici. Na podlagi odgovorov ugotavljamo, da medoddelčna izposoja v večini slovenskih splošnih knjižnicah nima zagotovljenih optimalnih pogojev za sistematično organizirano izvedbo. Je storitev, katere vsebina in obseg sta močno odvisna od razpoložljivih kadrovskih in finančnih resursov knjižnice ter njene sposobnosti logistično podpreti servis med svojimi organizacijskimi enotami. Zahteva poglobljen pristop k preučevanju možnosti njene vzpostavitve, predvsem pa učinkovito programsko podporo, ki bo omogočala transparentnost, sledljivost in možno kontrolo posameznih postopkov izvedbe. To ugotavljajo tudi v Mestni knjižnici

Ljubljana in Mestni knjižnici Kranj, kjer imajo storitev že sistematično vzpostavljeno. Na osnovi njihovih izkušenj iz prakse smo prišli do zaključka, da morata biti vsebina in obseg izvedbe medoddelčne izposoje v domeni vsake posamezne knjižnice. Poenotenje vseh postopkov, ki jih v najširšem pomenu besede zajema medoddelčna izposoja, za vse splošne knjižnice ob danih razvojnih pogojih ni izvedljivo. Ne glede na ovire, ki onemogočajo implementacijo medoddelčne izposoje v redno ponudbo splošnih knjižnic, se knjižničarji zavedamo, da gre za zelo zahteven projekt, ki mu bo treba nameniti več pozornosti.

Ključne besede: medoddelčna izposoja, knjižnične storitve, splošne knjižnice, dostopnost gradiva, proaktivna knjižnica, Slovenija

Abstract

The accessibility of library materials and services is one of the fundamental principles of public libraries, defined by the guidelines and standards for public libraries of the IFLA/UNESCO Public Library Manifesto. Easy access to information and services is becoming a necessity in modern social systems. With the ability to be proactive, public libraries can successfully track the changes and needs of the environment in which they plan, offer and deliver their services. Upgrading the existing services, which aim to ensure universal accessibility of library materials, is a necessity, responsibility and a requirement for public libraries. It creates better conditions for improving the reading culture and literacy in local settings as well as in the wider community. That way, libraries create and maintain their ubiquity in different areas of social and personal development. Establishing an interdepartmental loan system allows public libraries to draw more attention to themselves and their services. In order to better understand the scope of interdepartmental loans and the chosen approach of the libraries involved, we conducted a short e-mail survey in all Slovenian public libraries, except for two Slovenian libraries in the neighboring countries. Based on the results, most Slovenian public libraries don't have the optimal conditions to offer systematically organized interdepartmental loans. The content and scope of this service heavily depend on the staffing and financial resources as well as the library's ability to logistically support it. It requires an in-depth implementation approach and efficient technical support that will allow transparency, traceability and oversight over individual implementation processes. Ljubljana Public Library and Kranj Public Library, which already offer interdepartmental loans, agree with the latter. Based on their experience, we have come to the conclusion that the content and scope of interdepartmental loans need to be a responsibility of each individual library. Standardizing all processes that are included in interdepartmental loan is currently not possible, considering the given developmental conditions. Notwithstanding the obstacles that make it impossible for all public libraries to make interdepartmental loans a part of their regular services, librarians recognize this is a demanding project that requires more attention in the future.

Keywords: interdepartmental loan, library services, public libraries, material availability, proactive library, Slovenia

1 Uvod

Splošne knjižnice so skozi vse razvojno obdobje sledile spremembam v okolju in spremembe, predvsem družbene, so bile glavni dejavnik, ki je vplival na oblikovanje, spreminjanje in bogatenje ponudbe storitev. Poslanstvo splošnih knjižnic je usmerjeno k najširšemu krogu prebivalstva, starostnih kategorij in interesnih usmerjenosti. Krmariti med toliko različnimi profili, potrebami, zahtevami in direktivami, ki opredeljujejo delovanje splošnih knjižnic, je umetnost. To je kultura v najzahtevnejšem in najširšem pomenu besede, ki je združena v institucijo splošne knjižnice. Prav iz te vloge izhaja odgovornost za uresničevanje njihovega poslanstva in doseganje najboljših možnih rezultatov.

Dostopnost knjižničnega gradiva in storitev je eno od temeljnih načel splošnih knjižnic. Določajo ga usmeritve UNESCO-vega Manifesta o splošnih knjižnicah (1995) in IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice (2002). Načelo splošne dostopnosti danes uresničujemo z omogočanjem prostega pristopa do sistematično organiziranih zbirk knjižničnega gradiva, z zagotavljanjem knjižničnih storitev uporabnikom na domu, v bolnišnicah in drugih institucijah, s premičnimi zbirkami in z zagotavljanjem knjižničnih storitev uporabnikom na daljavo. Medknjižnična izposoja, ki je v IFLA/UNESCO standardih za splošne knjižnice (2002) opredeljena kot bistven del vsake javne dejavnosti splošne knjižnice, dopolnjuje osnovno ponudbo storitev splošnih knjižnic. Z organizirano in sistematično vzpostavljeno izmenjavo svojih knjižničnih zbirk knjižnice prispevajo k boljši splošni dostopnosti gradiva v širšem družbenem okolju. Težnja uporabnikov po hitrem, enostavnem in logistično nezahtevnem dostopu postaja prepoznana potreba v različnih, najverjetneje vseh okoljih slovenskih splošnih knjižnic. Nadgradnja aktualnih knjižničnih storitev, usmerjenih k zagotavljanju splošne dostopnosti knjižničnega gradiva, pa za splošne knjižnice predstavlja potrebo, odgovornost in zahtevo hkrati. Iskanje novih poti, ki bi uporabnikom omogočile še bolj enostaven dostop in uporabo knjižničnega gradiva, zahteva premišljen, natančno opredeljen in ciljno usmerjen pristop.

2 Vloga, naloge in vrednost splošnih knjižnic v okolju

Splošne knjižnice so s svojo vsebino in storitvami prepoznane kot pomemben dejavnik kakovosti življenja posameznika in družbene skupnosti. Njihov razvojni doprinos okolju, kot nosilk programa javne službe, jasno opredeljujejo nova Strovkova priporočila in standardi za splošne knjižnice za obdobje 2018–2028 (2018, str. 3), v katerih je zapisano, da splošna knjižnica »prispeva k razvoju znanja in kulture, širjenju demokratičnega odločanja, spodbujanju uporabe knjižnice in

poznavanju različnih pismenosti ter k socialni strpnosti. Sodeluje pri uresničevanju razvojnih družbenih ciljev tako na lokalni kot državni ravni ter pri tem izhaja iz potreb in izzivov lokalne skupnosti«. Definicija dovoljuje interpretacijo vrednosti splošnih knjižnic v zelo širokem pomenu vseh omenjenih vlog. Na osnovi tega lahko govorimo o njihovi vseprisotnosti pri razvoju in osebni rasti posameznika in družbe. Za zagotavljanje svoje vseprisotnosti morajo splošne knjižnice živeti z okoljem, spremljati njegov razvoj, prepoznavati spremembe in potrebe prebivalcev lokalne skupnosti ter videti priložnosti za svoj prispevek k dvigu kvalitete življenja na vseh področjih družbenega delovanja.

Pestrost ponudbe knjižničnega gradiva, dejavnosti in storitev splošnih knjižnic izhaja iz njihove sposobnosti prepoznavanja potreb v okolju, v katerem in za katerega uresničujejo svoje poslanstvo. Aktivno poznavanje okolja je ključnega pomena pri vzpostavljanju interakcij med (potencialnimi) uporabniki in knjižnico, obenem pa predstavlja izhodišče za učinkovito komunikacijo z lokalnim okoljem. Vsaka kupljena knjiga, vsaka dejavnost, storitev, ki jo splošne knjižnice uvajajo oziroma ponudijo okolju, mora biti ciljno načrtovana. To pomeni, da doseže osnovni namen, najti svoj krog zainteresirane javnosti, bralce, uporabnike in/ali obiskovalce. Brez ciljne usmerjenosti k zelenemu končnemu rezultatu ostane nova ponudba slabo izkoriščena oziroma prezrta ali kot financerji zelo radi označijo, »nerentabilna«. Permanentno prisotna nujnost po prilagajanju družbenim potrebam in vzpostavljanju aktualnega nabora storitev, ki bo v okolju, nasičenem s konkurenčnimi ponudniki pristočasnih dejavnosti in neobveznih vzgojno izobraževalnih vsebin, dovolj zanimiva, da bo pritegnila občinstvo, zahteva temeljito informiranost o potrebah, viziji in strateških usmeritvah razvoja lokalne skupnosti. Novi standardi so nadgradnjo dosedanjega pomena in vloge splošnih knjižnic tipizirali kot proaktivno knjižnico, ki je v svojem načrtovanju, upravljanju in delovanju usmerjena k dvigu kakovosti storitev. »Svoj program načrtuje v dialogu z lokalno skupnostjo in njenimi prebivalci glede na potrebe okolja in razpoložljive zmožnosti knjižnice. Program knjižnične javne službe gradi na motivaciji, promociji, vzgoji in usposabljanju za različne vrste pismenosti. Upravljanje knjižnice je usmerjeno k dvigu kakovosti knjižničnih storitev in vpetosti knjižnice v okolje ter temelji na strokovni avtonomiji in odgovornosti. Knjižnica se z načrtovanimi rezultati delovanja usmerja k razvoju lokalnega okolja in posameznika, svoje dosežke vrednoti s sodobnimi metodami in jih prikazuje na aktualne načine ter se odziva s potrebnimi spremembami v poslovanju.« (Strokovna priporočila, 2018, str. 3–4)

Proaktivna vloga knjižnic, katere pomen je natančno opredeljen v monografiji dr. Polone Vilar (2017), predstavlja v sodobnih družbeno političnih in socialnih razmerah, predvsem pa v sodobnem življenjskem slogu posameznika in družbene skupnosti, njihovo najpomembnejšo razvojno usmeritev. Proaktivna

knjižnica je v bistvu knjižnica z značajem lokalne skupnosti, ki z ohranjanjem svoje strokovne avtonomije ter z odgovornostjo za razvoj in napredek sooblikuje posameznika in plemeniti lokalno okolje. S pomenom proaktivne knjižnice se v prispevku nismo poglobljeno ukvarjali, saj to ni bil niti namen niti predmet vsebine. Omenjamo jo zgolj kot eno od glavnih izhodišč pri razmišljanju o nujnosti sistematične vzpostavitve medoddelčne izposoje v splošnih knjižnicah, ki so organizirane kot mreža več organizacijskih enot.

Naloge splošnih knjižnic, ki jih določa Zakon o knjižničarstvu (2001) in so natančneje umeščene v kontekst dejavnikov razvoja lokalnega okolja v novih Strokovnih priporočilih in standardih (2018), so permanentno izpostavljene kvalitativnemu in kvantitativnemu vrednotenju, v odnosu do posameznika in družbene skupnosti. Vrednosti knjižnice pa danes ne moremo ocenjevati le z vidika družbenih koristi, kamor so umeščene vloge za razvoj družbenega napredka (socialna, kulturna, vzgojna, izobraževalna, domoznanska, zgodovinska vloga). S strani financerjev se namreč kažejo vse večje potrebe po dokazovanju upravičenosti vloženih finančnih sredstev za izvajanje knjižnične dejavnosti. S tem prihaja v ospredje še ekonomski vidik vrednotenja knjižničnih storitev, na osnovi katerega analiziramo v kakšnem obsegu se finančne investicije povrnejo okolju in kakšno vrednost ima končen rezultat neke aktivnosti, storitve, ponudbe za ožjo in širšo družbeno skupnost.

Rezultati vrednotenj usmerjajo spremembe, dopolnjevanja, prilagajanja in nadgradnjo aktualne ponudbe splošnih knjižnic. Dober primer prilagoditve potrebam okolja in obenem dopolnitve vsebin in obsega dejavnosti je permanentna nadgradnja oziroma širitev ene od osnovnih storitev splošnih knjižnic, izposoje knjižničnega gradiva. Od prvotne fizične izposoje gradiva iz matičnih zbirk lokalne knjižnice se je ponudba razširila na medknjižnično izposajo med različnimi knjižnicami na nacionalnem nivoju (v nekaterih knjižnicah je medknjižnično posredovanje vzpostavljeno tudi na mednarodnem nivoju), kasneje pa še na izposajo oziroma uporabo knjižničnega gradiva na daljavo.¹ Znotraj procesa širitve knjižničnih storitev splošnih knjižnic so se oblikovali še servisi izposoje za ranljive skupine uporabnikov (izposoja na dom, v bolnišnico, v različne vzgojno varstvene domove, v domove starejših občanov ipd.) in izposoja v okviru vzpostavljenih premičnih zbirk knjižničnega gradiva. Kontinuiran razvoj novih storitev kaže na ažurnost odzivanja splošnih knjižnic na prepoznane potrebe v okolju, obenem pa tudi na družbeno odgovorno ravnanje z njihovim osnovnim kapitalom, knjižničnim gradivom. S kontinuiranim povečevanjem možnosti

¹ Izposoja na daljavo je vezana na podatkovne zbirke (e-vire), ki so članom knjižnic dostopni na daljavo, z uporabo članske številke in gesla, ki si ga določi uporabnik.

dostopa do knjižničnega gradiva tudi izven knjižnic in z družbeno naravnano-stjo oziroma potrebami po čim enostavnejšem in hitrem dostopu do različnih virov informacij, so se spremenile tudi potrebe uporabnikov glede dostopa do fizičnih enot knjižničnega gradiva. Enotno članstvo, ki omogoča v mrežno orga-niziranih splošnih knjižnicah prehajanje članov med posameznimi organizacij-skimi enotami in s tem tudi izposoje gradiva z enotno člansko izkaznico v kateri koli organizacijski enoti, postaja samoumevno sprejet organizacijski sistem, ka-terega bo treba nujno nadgraditi, če želimo ohraniti ažurnost v odzivih na po-trebe (potencialnih) uporabnikov splošnih knjižnic. S takim načinom delovanja lahko splošne knjižnice ustvarjajo in obenem dokazujejo svojo dodano vrednost.

Podoben razvoj bi lahko povzeli na skoraj vseh področjih delovanja splošnih knjižnic, vendar bomo v nadaljevanju ostali osredotočeni na nadgradnjo procesa izposoje knjižničnega gradiva. Izpostavili bomo možnosti, v okviru katerih bi lahko vzpostavili sistematično organizirano storitev medoddelčnega posredo-vanja gradiva med posameznimi organizacijskimi enotami splošne knjižnice.

3 Dejavniki, ki so spodbudili razmišljanje o sistematični vzpostavitvi medoddelčne izposoje v splošnih knjižnicah

Na financiranje knjižnične dejavnosti v mnogih lokalnih okoljih gledajo kot na breme za občinski proračun. Zniževanje finančnih sredstev za nakup knjižnič-nega gradiva močno vpliva na vzdrževanje aktualnosti knjižničnih zbirk, kar je še posebej evidentno v manjših krajevnih knjižnicah. Vse to ima, med drugimi dejavniki, negativen vpliv na izposoje in obisk, torej na uporabo splošnih knjiž-nic. Posledice, ki izhajajo iz zniževanja statistik obiska in izposoje, negativno vplivajo tudi na celotno poslovanje knjižnic. Ko pride med vlagatelji in porabniki proračunskih sredstev (v našem primeru splošnimi knjižnicami) do razkoraka med strateškimi načrti lokalne politike, strokovnimi zahtevami za uresničevanje vizije razvoja ter doseganja zelenih ciljev knjižnice in ne nazadnje z zahtevami in/ali potrebami uporabnikov knjižničnih storitev, pridemo do gordijskega vozla. Neaktualna in zastarela zbirka knjižničnega gradiva vpliva na slabše zanimanje, povpraševanje in uporabo (izposoje) gradiva, slabša izposoja knjižničnega gra-diva pa nadalje spodbuja oziroma diktira nabavni politiki knjižnic še dodatno krčenje finančnih sredstev za dopolnjevanje knjižničnih zbirk. Razplet na vitez brezizhodne situacije je odvisen predvsem od uspešne medsebojne komunikacije za doseg rezultata, ki bodo sprejemljivi za vse deležnike dane situacije. Glede na aktualno razpoložljivo finančno stanje občinskih proračunov, katerih naravn-anost, največkrat v infrastrukturne prioritete, drastično posega v zagotavljanje sredstev za izvajanje knjižnične dejavnosti, bomo morali pri razvijanju novih

knjižničnih storitev splošnih knjižnic izhajati iz danih materialnih, kadrovskih in prostorskih pogojev.

Knjižnična zbirka predstavlja osnovno komunikacijsko sredstvo med splošno knjižnico in uporabniki. Obenem je njen najpomembnejši kapital za širjenje bralne pismenosti, ki ji Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030 (2019) pripisuje ključni pomen pri razvijanju posameznikovih sposobnosti in obenem omogoča njegovo uspešno sodelovanje v družbi. Avtorji, ki so se poglobljeno ukvarjali s pojmom bralne pismenosti in bralne kulture z vidika interakcije med knjižnicami ter njihovim družbenim pomenom ugotavljajo, da knjižnice sicer niso edini dejavnik vpliva pri razvijanju omenjenih vrednot posameznika in družbe, imajo pa pomembno vlogo pri motiviranju, ozaveščanju in zagotavljanju možnosti. S svojim proaktivnim delovanjem lahko pomembno prispevajo k razvoju bralne pismenosti in bralne kulture v lokalnem okolju. Spodbujajo ju s svojimi knjižničnimi zbirkami, njihova uspešnost pri doseganju zelenih rezultatov pa je odvisna od razvitosti njihovih delovnih pogojev. Velik pomen za razvoj bralne kulture imata dostopnost gradiva in motivacija za uporabo knjižničnega gradiva.

Uredba o osnovnih storitvah knjižnic (2003) določa, da so zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva, njegova uporaba v prostorih knjižnice ter izposoja v čitalnice in na dom storitve, ki naj jih knjižnice brezplačno omogočajo svojim uporabnikom oziroma članom. Poleg tega aktualna Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (2018) predvidevajo vzpostavitev brezplačne izposoje gradiva med organizacijskimi enotami znotraj knjižnične mreže posamezne knjižnice. To pomeni sistematično organizirano aktiviranje medoddelčne izposoje kot nadgradnje že vzpostavljenih postopkov v procesu izposoje knjižničnega gradiva. Vsebinsko lahko storitev umestimo med konkretne ukrepe za doseg strateških ciljev, ki jih v svojih usmeritvah predvideva Strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020 (Slovenske, 2012). Med priporočenimi strateškimi cilji dokument navaja oblikovanje nadstandardnih personaliziranih storitev, katerih stroške bi pokrili uporabniki. Kljub temu, da ukrepi za doseg omenjenega strateškega cilja, ki nakazuje vzpostavitev plačljive storitve, predvidevajo le »razvijanje nadstandardnih storitev, prilagojenih individualnim potrebam uporabnikov« (Slovenske, 2012, str. 11), se nam zastavlja vprašanje ali je upravičeno nadstandardne storitve (v našem primeru medoddelčno izposajo) ohraniti brezplačne ali jih lahko umestimo med storitve, s katerimi knjižnice ustvarjajo lastni prihodek. V primeru medoddelčnega posredovanja gradiva bi bilo razmišljanje v smeri zaračunavanja storitve upravičeno. Splošne knjižnice z mrežno organizacijo poslovanja svojim članom že v osnovi omogočajo fizični dostop do gradiva iz zbirk svojih organizacijskih enot. Pretok knjižničnega gradiva med posameznimi organizacijskimi enotami knjižnice pomeni nadstandardno

storitev, saj knjižnici predstavlja dodaten strošek (transfer gradiva na želeno lokacijo prevzema in nazaj v matično organizacijsko enoto). Sredstva, ki bi jih knjižnica pridobila z zaračunavanjem medoddelčne izposoje gradiva, bi lahko ponovno usmerjala v izvedbo in zagotavljanje te storitve.

Potreba po sistematični nadgradnji postopkov izposoje knjižničnega gradiva med posameznimi organizacijskimi enotami splošne knjižnice izhaja v osnovi iz uresničevanja načela dostopnosti gradiva. Medoddelčna izposoja, ki jo IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice (2002, str. 44) umeščajo v kontekst medknjižnične izposoje, je storitev, s katero knjižnica dokazuje svojo sposobnost proaktivnega delovanja v ožjem in širšem družbenem okolju. »Znotraj knjižnične mreže z več izposojevališči se z rednim programom zamenjave gradiva med knjižnicami doseže njegovo največjo uporabo. Tako knjižnica svojim uporabnikom omogoči večjo raznolikost naslovov, med katerimi lahko izbirajo.«

3.1 Opredelitev medoddelčne izposoje

Termin »medoddelčna izposoja« v Bibliotekarskem terminološkem slovarju (2011) ni opredeljen. Tudi v strokovni literaturi ne najdemo definicije, s katero bi obravnavano storitev lahko natančneje umestili v kontekst knjižnice in njene ponudbe. Za razumevanje termina medoddelčna izposoja bomo v nadaljevanju definirali njen namen, vlogo in prednosti, ki jih predstavlja za splošne knjižnice.

Poimenovanje medoddelčna izposoja smo povzeli po terminologiji IZUM, uporabljeni za postopke oziroma transakcije izposoje v programski opremi COBISS3 (v nadaljevanju C3). Program C3, ki je bil leta 2018 dokončno implementiran v vse slovenske splošne knjižnice, omogoča medoddelčno izposajo med organizacijskimi enotami posamezne knjižnice. Ne govorimo o postopku, ki bi bil tehnično podprt le za splošne knjižnice, temveč ga lahko uporabijo v katerem koli drugem tipu knjižnic za izposajo med oddelki, zbirkami ipd.

Medoddelčna izposoja v splošnih knjižnicah je proces izmenjave knjižničnega gradiva med posameznimi organizacijskimi enotami (oddelki, izposojevališči, izpostavami) določene knjižnice. Za izvedbo storitve morajo biti zagotovljeni naslednji pogoji: enotno članstvo v vseh organizacijskih enotah, skupen pravilnik o splošnih pogojih poslovanja, ki določa možnost dostopa do zbirk gradiva vseh organizacijskih enot z enotno člansko številko, enotna obdelava gradiva, ki omogoča izposajo gradiva med posameznimi organizacijskimi enotami (enotne črtne kode, na osnovi katerih je prepoznana celotna zbirka knjižnične mreže) in ustrezna tehnična dovršenost postopkov. Članom knjižnice omogoča rezervacijo/naročilo knjižničnega gradiva v katero koli organizacijsko enoto knjižnice in

vzporedno s tem še izbiro lokacije prevzema gradiva (v kateri organizacijski enoti želi uporabnik gradivo prevzeti). V celotnem postopku medoddelčno posredovanega knjižničnega gradiva mora biti zagotovljena transparentnost naročila.

Na podlagi izkušenj iz prakse Mestne knjižnice Kranj in Mestne knjižnice Ljubljana, ki izvajata medoddelčno izposajo med svojimi organizacijskimi enotami kot svojo redno nadstandardno storitev, smo oblikovali nabor tistih zaporednih faz, ki morajo omogočati preverljivost in s tem transparentnost celotnega tehničnega postopka izvedbe storitve. Program izposoje (C3) mora omogočati razvid:

- da je bilo naročilo v določeni organizacijski enoti knjižnice obdelano (naročilo moramo obdelati najprej na enoto prevzema – medoddelčno ga izposodimo na enoto, v kateri ga želi član prevzeti),
- da je gradivo na poti v organizacijsko enoto, kjer bo član naročeno gradivo prevzel (razviden mora biti status »v pošiljanju«),
- da je bilo gradivo v organizacijsko enoto prevzema dostavljeno (v enoti prevzema gradivo prenesemo na člana, pri čemer se mora sprožiti avtomatski postopek obveščanja o prispelem rezerviranem gradivu),
- da je član medoddelčno posredovano gradivo prevzel,
- v kateri organizacijski enoti je bilo evidentirano vračilo medoddelčno izposojenega gradiva (vračilo z zadržkom),
- da je vrnjeno gradivo na poti v matično enoto in
- da je gradivo v matični enoti razdoločeno in sproščeno na status »prosto«.

Sistematična vzpostavitev medoddelčne izposoje prinaša mnoge pomisleke, ki so vezani predvsem na vsebino, obseg in logistiko izvedbe storitve. V nadaljevanju bomo izpostavili nekatere možnosti, ki jih lahko pri vzpostavljanju storitve izkoristi vsaka knjižnica, glede na svoje kadrovske, finančne in logistične sposobnosti:

- Za medoddelčno izposajo aktivira celoten fond knjižničnega gradiva ali pa se odloči določene zbirke izvzeti (serijske publikacije, igrače, čitalniška zbirka, druge posebne arhivske zbirke ipd.).
- Medoddelčno izposajo omogoči le za posredovanje tistih naslovov knjižničnega gradiva, ki ga določena organizacijska enota v svoji zbirki nima, oziroma se odloči, da bo omogočila posredovanje vseh naslovov. V tem primeru lahko član medoddelčno naroči tudi gradivo, ki ga ima enota, v kateri bo gradivo prevzel, v svoji zbirki. To bi bilo neracionalno, predvsem pa bi bremenilo medoddelčno izposajo z nepotrebnimi transferji gradiva.
- Medoddelčno izposajo lahko aktivira preko servisov »Moja knjižnica« in »mCOBISS« (trenutno nobeden od navedenih spletnih servisov tega še ne omogoča) ali pa se odloči, da bo obseg storitve regulirala z omejitvijo na medoddelčno posredovanje izključno preko knjižničarja (po telefonu, elektronski pošti ali na osnovi fizičnega obiska).

- Članom lahko omogoči izposajo, naročila in rezervacije neomejenega števila enot knjižničnega gradiva, ali pa postavi omejitve, v obsegu katerih bi člani uporabljali novo storitev (zaradi večje obvladljivosti storitve).
- Glede na svoje kadrovske in logistične možnosti postavi optimalen časovni interval za dostavo medoddelčno posredovanega gradiva med organizacijskimi enotami.
- Članom v okviru medoddelčne izposoje omogoči le vračilo knjižničnega gradiva v kateri koli organizacijski enoti (v tem primeru se osnovni namen storitve – povečati dostopnost gradiva in izboljšati njegov obrat – izgubi) ali samo izposajo gradiva (posredovanje gradiva med organizacijskimi enotami knjižnice) ali pa oboje hkrati.
- Odloči se lahko, ali bo storitev zaračunavala ali ne oziroma kateri segment storitve bo zaračunavala (samo medoddelčno izposajo, samo medoddelčna vračila knjižničnega gradiva ali oboje) in koliko bo storitev ovrednotila.

Obseg medoddelčnega posredovanja se lahko med posameznimi splošnimi knjižnicami zelo razlikuje. Način izvajanja storitve je prepuščen organizaciji vsake posamezne knjižnice. Kljub prepoznani potrebi po vzpostavitvi omenjene storitve pa ostajajo nekatera vprašanja še vedno odprta in dilema, ali storitev umestiti v redno ponudbo ali ne, nerešena.

4 Raziskava

Medoddelčna izposoja je v slovenskih splošnih knjižnicah prisotna v različnih organizacijskih oblikah in se izvaja v različnih vsebinskih obsegih. Za lažjo predstavbo o trenutni razširjenosti obravnavane storitve smo med slovenskimi splošnimi knjižnicami izvedli zbiranje mnenj z anketnim vprašalnikom. Naš namen je bil ugotoviti, koliko knjižnic svojim članom omogoča prenos knjižničnega gradiva med njihovimi organizacijskimi enotami in v kakšnem obsegu je medoddelčna izposoja že vzpostavljena. Zanimalo nas je tudi, na kakšen način imajo knjižnice, ki storitev izvajajo, organiziran postopek medoddelčnega posredovanja in ali v ta namen pripravljajo posebne statistične analize. V splošnih knjižnicah, ki medoddelčne izposoje ne izvajajo, smo preverili, kateri so glavni razlogi za to, da storitve niso implementirale v svojo ponudbo.

Kljub dejstvu, da Strokovna priporočila in standardi (2018) narekujejo uvedbo medoddelčnega posredovanja kot brezplačne storitve, predvidevamo, da bo za mnoge knjižnice, še posebej tiste, ki imajo s strani lokalnih oblasti zagotovljeno slabše financiranje svoje dejavnosti, to priporočilo nesprejemljivo. Prav zato nas je zanimalo, ali knjižnice, ki medoddelčno izposajo izvajajo, storitev tudi

zaračunavajo in kako visok strošek pomeni to za njihove člane? V zadnjih dveh vprašanih odprtega tipa smo preverili, katere prednosti in slabosti knjižničarji prepoznajo v vzpostavitvi medoddelčne izposoje.

Poleg anketnega vprašalnika, s katerim smo pridobili informacijo o prisotnosti in vsebinski raznolikosti izvajanja medoddelčne izposoje v slovenskih splošnih knjižnicah, smo z obiskom Mestne knjižnice Kranj in Mestne knjižnice Ljubljana preverili, kako postopki potekajo v praksi in s katerimi težavami se pri izvajanju storitve srečujejo.

Prva raziskovalna hipoteza je bila orientirana na poznavanje vsebine medoddelčne izposoje. Ne preveč posrečen termin je zavajajoč in osredotočen na izposajo gradiva² in na oddelke.³ Predvidevali smo, da se zaradi širokega obsega možnosti, ki jih medoddelčno posredovanje omogoča članom knjižnice, storitev v slovenskih splošnih knjižnicah ne izvaja poenoteno. Zaposleni jo v nekaterih knjižnicah (na primer v Mariborski knjižnici) izvajajo prostovoljno, na osnovi razpoložljivega časa in možnosti transporta med organizacijskimi enotami. V takih primerih poteka dogovor z uporabniki za medoddelčno posredovanje gradiva na individualni ravni, med knjižničarjem in članom knjižnice. Tak pristop sicer kaže na zavedanje pomena dostopnosti gradiva in na aktiven odziv na potrebe članov knjižnice, vendar je kljub vsemu neustrezen zaradi svoje selektivne naravnosti. Medoddelčna izposoja, ki se izvaja na osnovi individualnih dogovorov, je omejena in neenotna za člane knjižnice, saj je njeno izvajanje v celoti odvisno od volje in možnosti dostave, ki jo lahko zagotovijo zaposleni.

Druga raziskovalna hipoteza, ki smo jo natančneje preverili na terenu, ob obisku omenjenih dveh splošnih knjižnic, se nanaša na tehnično podprtost obravnavane storitve. Predvidevali smo, da programska platforma na kateri poteka proces izposoje (C3/Izposoja) sicer omogoča medoddelčno izposajo gradiva, vendar trenutno ne zagotavlja dovolj dobre transparentnosti posameznih faz v postopku

² Poleg izposoje zajema medoddelčno posredovanje še vračanje gradiva v katero koli organizacijsko enoto knjižnice, rezervacijo in naročilo gradiva iz katere koli in v katero koli organizacijsko enoto knjižnice.

³ Splošne knjižnice nimajo enotnega poimenovanja svojih organizacijskih enot. Največkrat je uporabljen termin »enota«, redkeje izposojevališče ali izpostava. Oddelek označuje vsebinsko specifično organizacijsko enoto knjižnice, ki je po navadi orientirana na izvajanje določene storitve ali se ukvarja z določeno posebno zbirko gradiva (npr.: domoznanski oddelek, oddelek za razvoj, glasbeni oddelek ipd.). Oddelki so največkrat oblikovani znotraj osrednje (centralne) knjižnice in že v osnovi omogočajo uporabnikom dostop do gradiva. Lokacijsko niso ločeni od stacionarne enote, zato medoddelčno posredovanje v tem primeru nima enakega pomena kot v primeru medoddelčnega posredovanja knjižničnega gradiva med posameznimi dislociranimi enotami knjižnice.

»potovanja« knjižničnega gradiva med posameznimi organizacijskimi enotami knjižnice. Izkušnje Mestne knjižnice Kranj in Mestne knjižnice Ljubljana kažejo na to, da tehnična zahtevnost storitve narekuje potrebo po implementaciji dodatnih nastavitvev v obstoječem programu, ki bodo omogočale natančno sledljivost medoddelčno posredovane enote gradiva tako zaposlenim kot tudi članom knjižnice.

5 Metodologija

Uporabili smo kombinacijo kvalitativnega in kvantitativnega raziskovanja s pomočjo anketnega vprašalnika in raziskave na terenu. Vprašalnik sestavlja 12 vprašanj odprtega, zaprtega in kombiniranega tipa. Zaradi natančnejše ocene razširjenosti, obsega in načinov izvajanja medoddelčne izposoje smo anketo posredovali po elektronski pošti, naslovljeni na direktorje osemindesetih slovenskih splošnih knjižnic. Anketiranje je potekalo v obdobju od 19. 8. do 9. 9. 2019.

Ob obisku Mestne knjižnice Kranj in Mestne knjižnice Ljubljana smo se, po predhodnem dogovoru za tematsko informativno srečanje, sestali z zaposlenimi, vodji in izvajalci izposoje, zanimal pa nas je predvsem segment medoddelčne izposoje. Obe knjižnici imata sistematično vzpostavljen sistem medoddelčnega posredovanja knjižničnega gradiva, vendar v različnem obsegu in pod različno opredeljenimi pogoji poslovanja. Mestna knjižnica Kranj izvaja medoddelčno izposajo na nivoju izposoje in vračil knjižničnega gradiva, ki ga za svoje člane posreduje med vsemi sedmimi organizacijskimi enotami. V Mestni knjižnici Ljubljana so se odločili storitev uvesti postopno, in sicer z aktivacijo možnosti medoddelčnega vračila knjižničnega gradiva, pri čemer pa so morali postaviti tudi določene omejitve za lažje obvladovanje logistike. V obeh knjižnicah nas je zanimalo, kako zahteven je proces implementacije nove storitve v obstoječo ponudbo knjižnice, kako so storitev sprejeli uporabniki in s katerimi omejitvami oziroma problemi se srečujejo pri izvajanju storitve. Pogovor smo opravili 4. 9. 2019 s štirimi zaposlenimi v Mestni knjižnici Kranj in dvema zaposlenima v Mestni knjižnici Ljubljana.

6 Ugotovitve in razprava

Pri anketiranju je sodelovalo 37 slovenskih splošnih knjižnic (63,8 % odziv). Od teh so tri knjižnice navedle, da nimajo mrežne organizacije poslovanja, kar

pomeni, da knjižničarsko dejavnost izvajajo iz ene stacionarne enote. Zaradi ugotovljene neustreznosti respondentov za potrebe vzorčenja jih v analizo nismo zajeli. Upoštevali smo odgovore 34 sodelujočih knjižnic, kar pomeni 58,6 % vseh slovenskih splošnih knjižnic.

6.1 Izvajanje medoddelčne izposoje

Iz odgovorov smo razbrali, da večina knjižnic (30 knjižnic od 34 sodelujočih) medoddelčno izposoja že izvaja, vendar je organizacija te storitve največkrat prepuščena internim dogovorom in pripravljenosti zaposlenih, ki storitev opravljajo samoiniciativno. Od tridesetih splošnih knjižnic, v katerih je medoddelčna izposoja vzpostavljena, jih 10 (33,3 %) storitev izvaja na osnovi določil svojih pravilnikov poslovanja. 20 knjižnic (66,7 %) izvaja storitev izključno na samoiniciativni ravni, na osnovi samoorganizacije in pripravljenosti zaposlenih, ki poskrbijo tudi za logistiko izvedbe transferja knjižničnega gradiva. Samoiniciativnost zaposlenih je v tem primeru odraz njihove odgovornosti, pripadnosti svojemu poklicu, svoji knjižnici in stroki. Vendar pa v tem primeru ne moremo govoriti o sistematično vzpostavljeni storitvi. V osnovi sicer gre za medoddelčno posredovanje knjižničnega gradiva med organizacijskimi enotami knjižnice, vendar pa na nivoju samoiniciativnega izvajanja storitve ne izpolnjuje načela splošne dostopnosti vsem (potencialnim) uporabnikom in članom knjižnice. Prepuščena je samoorganizaciji zaposlenega, ki storitev izvaja v takem obsegu, kot ga lahko z logističnega vidika samostojno obvladuje.

Pri obravnavi odgovorov, vezanih na izvajanje medoddelčne izposoje, ugotavljamo, da večina sodelujočih knjižnic storitev izvaja že dlje časa. 15 knjižnic (50 %) izvaja medoddelčno izposajo, že odkar so vzpostavile mrežno organizacijo med svojimi organizacijskimi enotami in le 5 (16,7 %) jih storitev izvaja manj kot 5 let.

Tiste knjižnice, ki medoddelčno izposajo izvajajo že dlje časa oziroma »od nekdanj«, kot je opredeljeno v odgovorih, izvajajo storitev na osnovi samoiniciative zaposlenih in je ne zaračunavajo. Ocenjujemo, da v teh primerih ne moremo govoriti o sistematično vzpostavljeni storitvi, hkrati pa ne moremo trditi, da te knjižnice medoddelčne izposoje ne izvajajo. Gre za aktivno odzivanje posameznih knjižnic na prepoznane potrebe okolja in lokalnih skupnosti. Vsaka od njih je storitev začela izvajati na svoj način, v odvisnosti od razpoložljivih kadrovskih in materialnih resursov.

Od 30 knjižnic, ki medoddelčno izposajo izvajajo, samo 4 storitev tudi zaračunavajo. Vse štiri knjižnice imajo medoddelčno izposajo opredeljeno v svojih pravilnikih poslovanja. Tri knjižnice zaračunavajo le strošek za medoddelčno vrnjeno

gradivo v razponu od 0,20 EUR do 0,50 EUR, ena knjižnica pa obračunava t. i. »stroške posredovanja«, ki znašajo 1,5 EUR, ne glede na število posredovanih enot knjižničnega gradiva.

Le 7 knjižnic od 30 (23,3 %) vodi statistične preglede za medoddelčno izposajo. Vse imajo storitev tudi opredeljeno v svojih internih pravilnikih poslovanja.

Knjižnice, ki izvajajo medoddelčno izposajo, imajo glede odprtosti svojih zbirk različne kriterije. Nekatere omogočajo medoddelčno posredovanje svoje celotne zbirke knjižničnega gradiva (19 od 30, ki storitev izvajajo, kar predstavlja 63,3 %). 11 knjižnic od 30 (36,7 %) izvaja medoddelčno izposajo ob postavljenih vsebinskih omejitvah. Omejen dostop se največkrat nanaša na čitalniško zbirko gradiva, ki je namenjena uporabi v prostorih knjižnice, na posebne arhivske zbirke, tekoče številke serijskih publikacij, primarno domoznansko gradivo, igrače in starejše, dragoceno knjižnično gradivo. Knjižnice, ki izvajajo medoddelčno izposajo na samoiniciativni ravni zaposlenih, regulirajo obseg storitve še z dodatnimi omejitvami, kot so:

- leposlovje za odrasle, ki je izvzeto iz medoddelčne izposoje in si ga člani lahko izposodijo le v matičnih zbirkah posameznih organizacijskih enot knjižnice,
- novitete, ki jih posamezne organizacijske enote nekaj časa zadržijo za bralce svojega lokalnega okolja in šele po določenem obdobju omogočijo tudi njegov pretok z medoddelčnim posredovanjem,
- neknjižno gradivo (video in avdio zbirke gradiva, CD-ROM-i, zvočne knjige ipd.)
- trajni arhiv serijskih publikacij ipd.

Obseg storitve nekatere knjižnice regulirajo tudi z omejevanjem števila medoddelčno posredovanih enot knjižničnega gradiva. Šest knjižnic od tridesetih (20 %), ki storitev izvajajo, je članom omejilo število enot knjižničnega gradiva, ki ga lahko oddajo z enim naročilom. Večina teh knjižnic (pet od šestih) izvaja medoddelčno izposajo na samoiniciativni ravni zaposlenih, zato je tudi omejitev, ki jo določajo svojim članom pri medoddelčnem posredovanju, izvajana na dogovorni ravni. 24 (80 %) knjižnic medoddelčne izposoje količinsko ne omejuje. 14 od 24 izvaja storitev na samoiniciativni ravni zaposlenih, iz česar lahko sklepamo, da medoddelčno izposajo izvajajo le enosmerno. To pomeni, da omogočajo članom vračanje knjižničnega gradiva v kateri koli organizacijski enoti knjižnice, ne glede na to, kje so si jo izposodili.

Med ostalimi omejitvami, vezanimi na izvajanje medoddelčne izposoje, so knjižnice navedle še onemogočanje medoddelčnih vračil v potujoči knjižnici (bibliobusu), ki zaradi prostorske omejenosti gradiva ne more sprejemati, in onemogočanje medoddelčne izposoje in/ali vračil igrač.

Knjižnice, ki medoddelčne izposoje ne izvajajo (4 od 34 anketiranih, kar v našem primeru predstavlja 11,8 % delež), smo pozvali, da izpostavijo glavne razloge, zaradi katerih storitve niso implementirali v svojo ponudbo. Med ponujenimi odgovori so največkrat izbrali prezahtevnost logistike, ki je ob danih pogojih poslovanja ne morejo zagotoviti, nezadostno tehnično podporo v obstoječem programu izposoje (C3), omejitev finančnih sredstev in kadrovska podhranjenost knjižnic. Uvedba nove storitve bi pomenila dodatno obremenitev izposojevalcev, kar bi bilo za marsikatero knjižnico in njeno obstoječo kadrovsko strukturo nesprejemljivo.

6.2 Prednosti in slabosti medoddelčne izposoje

V zadnjih dveh vprašanjih anketnega vprašalnika, ki sta bili odprtega tipa, nas je zanimalo, katere prednosti in slabosti prepoznajo knjižnice v vzpostavitvi medoddelčne izposoje.

PREDNOSTI

Odgovore, ki se nanašajo na prednosti vzpostavitve medoddelčne izposoje, smo lahko združili v 4 vsebinske sklope:

a) *Povečanje dostopnosti knjižničnega gradiva*

Knjižnice z medoddelčno izposojjo zagotavljajo boljši in lažji dostop do celotne zbirke knjižničnega gradiva in večji izbor gradiva v vseh svojih organizacijskih enotah. Z medoddelčnim naročanjem omogočajo hitrejši dostop do iskanega gradiva, ki je v večjih enotah obremenjeno z večjim številom rezervacij (bralci hitreje pridejo do zelenega gradiva). Članom knjižnice omogoča dostop tudi do gradiva, ki ga njim najbližja organizacijska enota ne poseduje.

b) *Racionalizacija nabave knjižničnega gradiva in knjižničnih zbirk posameznih organizacijskih enot knjižnice*

Medoddelčna izposoja omogoča pretok knjižničnega gradiva med vsemi organizacijskimi enotami knjižnice, zaradi česar ni potrebno v vsaki enoti zagotoviti vseh novih naslovov. Nabava manjšega števila izvodov knjižničnega gradiva pomeni racionalnejšo porabo finančnih sredstev za nakup gradiva.

V posameznih organizacijskih enotah je lahko medoddelčna izposoja pokazatelj deficitarnih področij, obenem pa lahko zaradi kroženja celotne knjižnične zbirke

vpliva tudi na razbremenitev zbirk posameznih organizacijskih enot (skladiščne fonda, neaktualnost zbirke, odpis gradiva ipd.).

c) Izboljšanje kazalnikov uporabe splošnih knjižnic

Z medoddelčno izposajo lahko vplivamo na večji obrat gradiva v vseh organizacijskih enotah knjižnice. Razširjena ponudba lahko pozitivno vpliva na povpraševanje, kar pomeni povečan obisk in uspešnejše pridobivanje novih članov.

d) Povečanje zadovoljstva uporabnikov s ponudbo knjižnice

Medoddelčna izposoja omogoča uporabnikom boljši dostop do knjižničnega gradiva. S to storitvijo lahko knjižnica bralcem v večjem obsegu in v krajšem času zagotovi gradivo iz katere koli organizacijske enote. Na ta način spodbuja večji obisk in izposajo v vseh organizacijskih enotah knjižnice. Z zagotavljanjem večje dostopnosti gradiva nudi boljšo podporo predšolskim, osnovnošolskim in srednješolskim učnim programom, kar je še posebej pomembno v predmestnih okoljih.

SLABOSTI IN OVIRE

Potencialne slabosti in ovire za vzpostavitev medoddelčne izposoje, ki so jih navedle knjižnice, smo združili v 6 vsebinskih sklopov, in sicer:

a) Neustrezna funkcionalnost programske opreme

Knjižničarji ocenjujejo trenutno vzpostavljene postopke v programu C3/Izposoja kot nefunkcionalne za potrebe transparentnega izvajanja medoddelčne izposoje. Manjka jim natančne razvidnosti v posameznih fazah medoddelčnega posredovanja. To za knjižničarje in uporabnike pomeni težave s sledljivostjo določene enote knjižničnega gradiva. Netransparentno vodeni postopki medoddelčne izposoje lahko vodijo tudi v založenost večje količine knjižničnega gradiva med posameznimi organizacijskimi enotami. Zaradi nefunkcionalne tehnične podprtosti je pri izvajanju storitve potrebna izredna pozornost zaposlenih. Knjižničarji ugotavljajo, da trenutno vzpostavljen program slabo podpira razvidnost lokacije medoddelčno posredovanega gradiva. V sistemu C3/Izposoja podatki o medoddelčno posredovanem gradivu niso usklajeni s podatki, ki so uporabnikom razvidni v iskalniku COBISS+ ali mCOBISS, kar povzroča zmedo in s tem daje tudi storitvi predznak neučinkovitosti, nedodelanosti.

Postopek vračila medoddelčno izposojenega gradiva je prav tako programsko nedodelan. Program C3/Izposoja ne predvideva varoval pri vseh postopkih programskega izvajanja medoddelčnih vračil, na osnovi katerih bi bil knjižničar z vidnimi opozorilnimi izpisi opozorjen, da je vrnjeno gradivo, ki smo ga bralcu medoddelčno izposodili, last drugega oddelka (organizacijske enote knjižnice). To varovalo je trenutno implementirano le na nivoju medoddelčnih vračil v primerih, ko član gradivo, ki si ga je sam izposodil v eni organizacijski enoti knjižnice, vrne na drugi lokaciji, torej v drugi organizacijski enoti. V tem primeru program knjižničarja opozori, da je knjiga last druge organizacijske enote, vračilo se avtomatsko realizira z zadržkom, pri čemer se sproži še izpis zadolžnice, na katerem je zabeležena lokacija (matična organizacijska enota), kamor je treba gradivo vrniti. Pri knjižnicah, ki storitev zaračunavajo, se v tem primeru avtomatsko zavede tudi dolg za medoddelčno vračilo po veljavnem ceniku vsake posamezne knjižnice.

Popolnoma drugačno programsko sosledje postopka pa se izvede v primerih, ko član naroči npr. knjigo v drugo organizacijsko enoto in je s postopkom transferja te knjige med enotama evidentirana tudi medoddelčna izposoja (izposoja knjižničnega gradiva ene organizacijske enote na konto druge organizacijske enote in šele od tam se evidentira izposoja na bralca, ki je gradivo naročil). V teh primerih se pri vračilu knjige, ki jo bralec vrne v enoto prevzema, opozorilo, da je gradivo last druge organizacijske enote knjižnice, ne izpiše. Odpade tudi aktivacija avtomatskega izpisa zadolžnice s podatkom o matični lokaciji vrnjene enote gradiva in programsko evidentiranje dolga za medoddelčno vračilo (v knjižnicah, ki storitev zaračunavajo).

V obeh primerih bi moral program C3/Izposoja omogočati aktivacijo istega sosledja posameznih postopkov in vidnih opozoril tako pri transakcijah z gradivom kot tudi pri transakcijah v izposoji.

b) Omejene finančne sposobnosti posameznih knjižnic

Vzpostavitev medoddelčne izposoje predstavlja dodaten strošek za knjižnico. Večan je na logistiko izvedbe storitve in zagotavljanje kadra za izvedbo.

c) Nerelevantnost vodenja evidenc izposoje in obiska v posameznih organizacijskih enotah knjižnice

Zaradi trenutno še nedodelanih postopkov izvajanja medoddelčne izposoje lahko pride pri vodenju statistik obiska in izposoje gradiva v posameznih organizacijskih enotah do nerelevantnih podatkov.

d) *Nezadostna kadrovska podpora*

Z implementacijo nove storitve bi bili zaposleni dodatno obremenjeni. To lahko že v osnovi predstavlja večjo možnost za nastale napake pri izvedbi posameznih postopkov medoddelčne izposoje. Nezadostna kadrovska pokritost lahko pri izvedbi storitve povzroči večji časovni zamik v dostavi gradiva med organizacijskimi enotami.

e) *Neodgovorna uporaba storitve s strani članov knjižnice*

Neodgovornost (nevestnost) s strani uporabnikov (po naročeno gradivo ne pridejo).

f) *Razno*

Zaradi prenosa gradiva med organizacijskimi enotami knjižnice se lahko zgodi, da ostane osrednja organizacijska enota, ki ima največjo zalogo gradiva, brez aktualne zbirke novejšega knjižničnega gradiva. Obenem lahko storitev vpliva na slabši obisk osrednje enote.

Občine, ki slabše financirajo knjižnično dejavnost svojih občinskih (krajevnih) knjižnic, se bodo začele zanašati na medoddelčno izposajo pri pokrivanju manka.

Medoddelčno posredovano gradivo je v času razvoza med organizacijskimi enotami nedostopno uporabnikom.

7 Sklepi

Na podlagi pridobljenih odgovorov s pomočjo anketnega vprašalnika lahko potrdimo obe postavljeni hipotezi. Medoddelčna izposoja je kompleksna, logistično zahtevna storitev, ki jo knjižnice brez ustrezne tehnične podpore zelo težko izvajajo v polnem vsebinskem obsegu. Zaradi nezadostnih kadrovskih, finančnih in logističnih pogojev je storitev v slovenskih splošnih knjižnicah še vedno najpogosteje izvajana na samoiniciativni ravni zaposlenih in ni generalno sistemsko vključena v redno ponudbo vseh knjižnic. Transparentnost postopkov, sledljivost lokaciji gradiva ter razvidnost posameznih faz medoddelčnega posredovanja mora biti prepoznavna tako članom knjižnice kot tudi zaposlenim.

Raziskava na terenu, ki smo jo opravili v dveh slovenskih splošnih knjižnicah, je odgovore, pridobljene z anketnim vprašalnikom, nadgradila s praktičnimi

izkušnjami. Večina ugotovitev se nanaša na iste prednosti in slabosti obravnavane storitve, ki smo jih zabeležili pri anketiranju. V obeh knjižnicah vidijo storitev kot pomembno in uporabno nadgradnjo postopkov izposoje knjižničnega gradiva, s katero so uspeli vzpostaviti enostavnejši dostop in večjo uporabnost knjižničnih zbirk, poleg tega pa tudi racionalnejšo uporabo knjižnične ponudbe. S strani članov knjižnic je bila storitev zelo pozitivno sprejeta, kar potrjujejo tudi kazalniki uporabe nove storitve.

Priporočila, ki smo jih dobili, se navezujejo na dobro zamišljeno logistiko izvedbe medoddelčne izposoje ter na premišljeno vzpostavitev primerne obsega storitve. Vsebino in obseg medoddelčne izposoje morajo knjižnice načrtovati na osnovi razpoložljivih kadrovskih in finančnih resursov, upoštevajoč logistične poti, ki jih imajo na razpolago za obvladovanje celotne mreže svojih organizacijskih enot. Pri načrtovanju poenotene systemske vzpostavitve medoddelčne izposoje v splošnih knjižnicah z mrežno organizacijsko strukturo bo priporočljivo in obenem nujno vzporedno koordiniranje z IZUM-om pri zagotavljanju ustrezne programske podpore, ki bo omogočila transparentno izvedbo vseh postopkov izvajanja storitve.

Delovna skupina na IZUM-u je tudi dosedanje nadgradnje postopkov (izposoja kompletov, postopek pregleda prispelih rezervacij (CR) idr.) izvedla po korakih, ki so v začetni stopnji zahtevali konkreten popis postopkov in predlogov s strani knjižnic. Ta nabor se je v naslednji fazi uskladil med knjižnicami in z delovno skupino na IZUM-u, ki je izdelala testno verzijo programa, določila testno obdobje, zbrala pripombe in nato izdelala končni produkt. Projekt medoddelčne izposoje je bil v okviru delovne skupine na IZUM-u obravnavan kot nadgradnja projekta naročanja gradiva. V nadgradnji že obstoječe funkcionalnosti naročanja gradiva preko COBISS+ in mCOBISS naj bi članom omogočili samostojno naročanje gradiva iz zbirk katere koli organizacijske enote knjižnice, pri čemer bi imeli možnost izbrati tudi lokacijo prevzema gradiva (znotraj pripadajočih organizacijskih enot knjižnice) ali celo možnost naročiti gradivo na dom s poštno dostavo. Ta postopek naj bi torej član sam izvajal na način izbire lokacije za dostavo, ne glede na to, kje se gradivo nahaja. Omenjen projekt za vzpostavitev ustrezne programske podpore medoddelčni izposoji je trenutno v mirovanju zaradi drugih prioritet, ki so bile aktualne v preteklem letu.

8 Zaključek

Nadgradnja aktualnih servisov, ki omogočajo splošno dostopnost knjižničnega gradiva, je le še eden od odzivov splošnih knjižnic na prepoznane potrebe v

različnih lokalnih okoljih. Proaktivna naravnost in osnovno vodilo njihovega poslanstva, tj. zadovoljevanje potreb okolja, v katerem ponujajo svoje storitve, jih postavlja ob bok vsem ključnim dejavnikom družbenega razvoja in osebnostne rasti posameznika. S povečanjem splošne dostopnosti celotnih zbirk knjižničnega gradiva uporabnikom različnih okolij izpolnjujejo svojo odgovornost za permanentno omogočanje razvoja bralne kulture v ožji in širši družbeni skupnosti. Vzpostavitev medoddelčne izposoje pomeni tudi učinkovit pristop k reševanju trenutno aktualnih problemov financiranja knjižnične dejavnosti (predvsem sredstev za nabavo gradiva), s katerimi se že od nastopa gospodarske krize leta 2008 soočajo splošne knjižnice. Z dobro organiziranim servisom medoddelčne izposoje lahko knjižnica prispeva:

- k izboljšanju ponudbe v manjših organizacijskih enotah, kjer zbirke gradiva ni možno kvalitetno dopolnjevati z vsemi vsebinami, saj so se sredstva, ki jih financerji namenjajo za nakup knjižničnega gradiva zmanjšala;
- k večji dostopnosti zbirk gradiva posameznih organizacijskih enot vsem članom mrežno organizirane splošne knjižnice;⁴
- k posrednemu doseganju ažurnosti in izpolnjevanju kriterija aktualnosti zbirke knjižničnega gradiva v vseh organizacijskih enotah;
- k izpolnjevanju starega, a še vedno aktualnega in temeljnega načela bibliotekarstva: »ponudba ustvarja povpraševanje« (Urquhart, 1986, str. 85), na katerem temeljijo vsa prizadevanja knjižnic, da s svojo ponudbo dosežejo in spodbudijo zanimanje potencialnih članov v svojem ožjem in širšem okolju;
- k izboljšanju obrata knjižničnega gradiva, ki je po prvotnem principu delovanja mreže preveč lokalno omejeno in slabše, manj racionalno izkoriščeno;
- k utemeljenemu argumentiranju potrebe po zagotavljanju višjih finančnih sredstev za nakup knjižničnega gradiva;
- k izboljšanju enega od osnovnih pogojev za spodbujanje, doseganje, ohranjanje in razvoj bralne kulture v lokalnem okolju, znotraj katerega in za katerega knjižnice načrtujejo, organizirajo in izvajajo svoje storitve – dostopnost knjižničnega gradiva.

Navedeni viri

Bibliotekarski terminološki slovar [spletno mesto]. (2011). Ljubljana: Amebis. Pridobljeno 20. 8. 2019 s spletne strani: <http://www.termania.net/slovarji/85/bibliotekarski-terminološki-slovar>

⁴ Prvotna uporaba mrežno organizirane splošne knjižnice v praksi pomeni enotno članstvo, z možnostjo izposoje gradiva v vseh organizacijskih enotah mreže, pri čemer mora uporabnik (član) za dostop do zelene enote knjižničnega gradiva sam fizično dostopati do zbirke posamezne organizacijske enote.

IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice. (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Manifest o splošnih knjižnicah. (1995). *Knjižničarske novice*, 5(3), Priloga.

Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030. (2019). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije. Pridobljeno 20. 8. 2019 s spletne strani: http://www.acs.si/wp-content/uploads/2020/01/Nacionalna_strategija_za_razvoj_bralne_pismenosti_za_obdobje_2019-2030.pdf

Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020: stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012. (2012). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic Slovenije. Pridobljeno 20. 8. 2019 s spletne strani: https://www.knjiznice.si/wp-content/uploads/2019/07/ZSK_e-katalog_SLO-1.pdf

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (za obdobje 2018–2028). (2018). Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost. Pridobljeno 20. 8. 2019 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Direktorat_za_kulturno_dediscino/Knjiznicna_dejavnost/2017/NSKD_PRIPOROCILA_splosne_knjiznice_2017.pdf

Uredba o osnovnih storitvah knjižnic. (2003). *Uradni list RS*, št. 29/2003.

Urquhart, D. (1986). *Načela bibliotekarstva*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

Vilar, P. (2017). *Proaktivna splošna knjižnica za bralno pismenost in bralno kulturo*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Zakon o knjižničarstvu. (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 in 92/2015.

mag. Ana Pernat

Mariborska knjižnica, Rotovški trg 2, 2000 Maribor

e-pošta: ana.pernat@mb.sik.si